

مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان
" علوم انسانی "

جلد چهارم ، صص ۱۶۰ - ۱۳۹

پائیز ۱۳۷۱

فرهادکاشک ناشاخته
تحلیلی بر روابط سیاسی ایران پارتی و امپراتوری روم ،
مقارن تولد حضرت مسیح (ع)

سید اصغر محمود آبادی
دانشگاه اصفهان - گروه تاریخ

چکیده :

دوره تقریباً " ناشاخته اشکانیان علی‌رغم زمان طولانی حکومت این سلسله در تاریخ ایران سرشار از ابهام و تناقض است و هنوز به طور شایسته مشکلات آن حل و رازهای آن گشوده نشده است . تولد حضرت مسیح (ع) بطور مستقیم با این مقاله ارتباط ندارد اما نقطه عطفی است از لحاظ زمانی ، که تقریباً " در نیمه حکومت چهارصد و هفتاد و پنج ساله اشکانی قرار دارد و هم در این زمان است که جمهوری روم پس از گذر از مقاطع مختلف سیاسی و اعصار متفاوت و متشنج چون جمهوری کنسولی ، دیکتاتوری نظامی ، (تربوم و تریوم ویرا) 1 اول و دوم وارد

1- Triumvirat 1-2

1- در زمان فرانسه اتحاد رجال سه‌گانه اول و دوم (روم) را (تربوم ویرا) می‌گویند .

عصر (پریئسی پات) ^۱ شده است و تحت شرایط خاصی بوسیله (اوتکاوئوس) ^۲ به فضای امپراتوری وارد می شود. این نقطه عطف برقرار دو مقطع تاریخی جامعه اشکانی قرار دارد. نیمه دوم قرن اول قبل از میلاد و نیمه اول قرن میلادی. در قسمت اول مبارزات دولت استعماری روم علیه ایران پارتی به شکلی کاملاً نظامی و سلطه جویانه به نمایش نهاده می شود و ناکامی های (کراسوس) ^۳ و شکست های حقارت بار (مارک آنتونی) ^۴ سبب تغییر سیاست امپراتوری روم نسبت به حکومت پارت می شود و در همین نقطه عطف، دو واقعه مهم در ایران و روم رخ می دهد. اولاً " روم به سوی امپراتوری نیل می کند و اولین امپراتور آن بنام (اوتکاوئوس) با لقب (اگوست) بر تخت امپراتوری می نشیند و ثانیاً " این امپراتور، سیاست جدیدی را که هدف آن بر دیپلماسی محیلانهای قرار گرفته است، برای تسلط بر ایران پارتی و آن هم از طرق غیرجنگی آغاز می کند و فرهاد پنجم و مادرش (ملکه موزا) بر تخت سلطنت پارت می نشینند و عوامل اجرای سیاست های امپراتور (اوتکاوئوس) شده

۱) اوتکاوئانوس نواده ژول سزار که در ابتدا اکتا و نام 1- Princiapat

داشت، پس از غلبه بر آنتوان Antone در جنگ آکتیوم Actiume
به اکتاوئانوس اگوست ملقب گردید (Auguste یعنی: کبیر - مجلل Magestueux
مجلل و باشکوه Solenne معذذ و احترام انگیز Venerable ملقب به
اگوست به معنای کبیر- باشکوه - با عظمت و مقدس - پس از سرکوب مخالفان
خود در سنای روم و ارتش، چون نیک می دانست اعلان امپراتوری خویش را
مردم (روم) نیست، لذا نظم جدیدی را برقرار ساخت که او را شخص اول
جمهوری می کرد و همه اقتدارات و اختیارات امپراتوری را - بجز نام آن - به
او تفویض می نمود. این نظام بنام (پریئسی پات) معروف است و شخص اول جمهوری
عنوان (پرنس) گرفت.

۲) اوتکاوئوس = اوتکاوئانوس اولین امپراتور روم (۳۰ ق-م تا ۱۴ میلادی) Octavius

۳) سردار رومی (۱۱۲-۵۳ ق-م) Marcos Licinius Crassus

۴) سردار رومی (۸۳-۳۰ ق-۲) Marcus Antonius

لازم به تذکرات که (کراسوس) عنصر (تریوم ویرای) اول بود و (آنتونیوس) عنصر تریوم ویرای دوم، اولی در جنگ حران (۵۳ ق م) به دست سپاهیان ارد اشکانی کشته شد و دومی در جنگها اکتاوئوس در سال ۳۰ ق م از بین رفت.

سر سنگی ملکه موزا - مطالعه‌ای تاریخی

سر سنگی ملکه موزا - او آخر قرن

اول قبل از میلاد (موزه تهران)

در سال ۱۹۳۵ میلادی در موزه ملی ایران، سر سنگی ملکه موزا، یکی از شاهزادگان ساسانی، کشف شد. این مجسمه که در موزه ملی ایران نگهداری می‌شود، در سال ۱۹۳۵ میلادی در موزه ملی ایران کشف شد. این مجسمه که در موزه ملی ایران نگهداری می‌شود، در سال ۱۹۳۵ میلادی در موزه ملی ایران کشف شد. این مجسمه که در موزه ملی ایران نگهداری می‌شود، در سال ۱۹۳۵ میلادی در موزه ملی ایران کشف شد.

و زمانی که فرهادک در مورد مسئله ارمنستان با امپراتور اختلاف نظر پیدا می‌کنند، اسناد قدرت به طرز مرموزی کنار گذاشته می‌شود. آنگاه نیمه دوم این سیاست رندانه روم، یعنی پنجاه سال اول قرن اول میلادی آغاز می‌شود و بار دیگر جامعه ایران پارتی، ملعبه دست سیاست روم قرار می‌گیرد.

در این مقاله به‌رغم ضعف‌هایی که از لحاظ دستوری به منابع - قطعاً محدود - دارد سعی شده است نگاهی دوباره بر فضای این روابط و شرایط موجود آن افکنده شود.

به‌جای مقدمه :

دولت معظم پارت در عصری در ایران درخشیدن گرفت که غبار فراموشی بر فرهنگ ایران و ایرانی سایه افکنده بود و جانشینان اسکندر با تکیه بر فرهنگ تحمیلی (هلنیسم^۱) سعی به زدودن فرهنگ کهن و اصیل ایرانی داشتند و در این راه تا حد توان پیش تاختند. تقسیم ایران اشغال شده به مناطق زیر نفوذ نظامی و فرهنگی از قبیل پولیس، اپارخی، هیپارخی، اکنوم، کلر^۲ و تبدیل این مراکز به سازمانهای اداری و اقتصادی تحت نظام "پوروکراسی" و تعمیم فرهنگ یونانی زیر نظر مدارس یونانی استقرار یافته در ایران اشغال شده به نام (گیمنازیوم^۳) و تعلیمات اجباری زبان، آداب، آئین و سنت‌های یونانی در این مدارس به فرزندان ایرانیان زمین، این آهنگ ایران‌زدایی و قطع ارتباط با گذشته‌های باشکوه را تسریع می‌نمود. با سقوط دولت هخامنش در سال ۳۳۰ ق.م و علی‌رغم مقاومت ایرانیان در سه جنگ

1- Helinisme (نفوذ فرهنگ و آداب یونان در ایران)

2- Police, Eparxia, Hyparxia, Econome, Cler

پولیس = شهرهای آزاد که بوسیله یونانیان در اراضی اشغال شده پدید آورده بود.

اپارخی = تقسیمات بزرگتر در ساتراپی‌های عصر سلوکی که خود به هیپارخی‌های کوچکتر تقسیم می‌شد.

اکنوم = متصدی امور مالی در ساتراپ‌های سلوکی (حوزه‌های مالیاتی)

کلر = سهمیه‌های زمین که به مهاجرین نظامی ساتراپ‌ها داده می‌شد.

۳- گیمنازیوم - مدارس مختلط یونانی- ایرانی در پولیس‌ها، که در آنجا تعلیمات

یونانی زبان و فرهنگ هلنیسم آموزش داده می‌شد.

گرانیک (Geranique ۳۳۴ ق م) و ایسوس (Issus ۳۳۳ ق م) و کوگامس (Gaugameles ۳۳۱ ق م) که خود معلول علل جداگانه سیاسی، اقتصادی و استعماری بود و در مجموعه‌های کلی به ضعف تدریجی و زوال لحظه‌ای دولت دوپست و بیست ساله هخامنشی انجامید، اسکندر مقدونی، فاتح جوان یونانی را بر گستره عظیم هخامنش مستولی ساخت.

این فاتح مغرور که خود در یونان بدلائیل مختلف از جمله: بربر بودن (آنتی‌ها، مقدونیان کوهستانی را بربر می‌خواندند)، ادعای تسلط بر تمام یونان را که از طرف فیلیپ در شورای (کرنث) و اسکندر در شورای (آم نیک تیون)^۱ مطرح شده بود در سر داشت. تسلط بر آتن و بلاد یونانی از طریق روش‌های خشونت‌بار مزورانه و قتل عام مردم تب و تخریب این شهر و فروش اهالی آن به فنیقی‌ها که نه چندان مورد ملاحظه بود و نه چندان محبوب، سرانجام آخرین گریزگاه خویش را از سرزمین مادری یونان که نسبت به او احساس انزجار می‌نمود، در این یافت تا به بهانه‌ای واهی انتقام از ایرانیان در ازای تسلط نظامی و سیاسی بیش از دو قرن آنان بر یونان) به همراه گروهی ماجراجوی جوان به ایران بتازد و دولت هخامنشی را که بیشترین اتکا به نظامی آن بر مزدوران یونانی بود، در نبردهای فوق‌الذکر شکست دهد. سرداران اسکندر پس از برخوردهای بسیار خونین، درجنگهای جانشینی، سرانجام در کشورهای فتح شده ایران، مصر و یونان (اگر یونان را جز بلاد تسخیر شده اولیه فیلیپ و اسکندر به شمار آوریم) فاتحانه به سلطنت نشیند و ایران هخامنشی نیز پس از نبرد (ایپ سه)^۲ به تسلط سلوکوس نیکاتور

- ۱- کرنث: خلیجی ما بین یونان شمالی و جنوبی، یونانیان به Corrente 1- سال ۳۳۸ ق م به اجبار (فیلیپ مقدونی) را در شورایی در این محل به سه سپهسالاری یونان انتخاب نمودند.
- ۲- آم نیک تیون: منطقه‌ای در یونان شمالی. در این منطقه Amfitione 2- و به سال ۳۳۵ ق م یونانیان مجدداً "اسکندر پسر فیلیپ را به سرکردگی کل قشون یونان انتخاب نمودند و از همین منطقه بسیج سپاه اسکندر برای حمله به ایران انجام گرفت.
- ۳- شهری در ایالت فریگیه: فریزی میکی از ایالات آسیای Ipsus=ipso=ipse 3- صغیر. نبرد سرتوشت‌ساز جنگ‌های جانشینی اسکندر به سال ۳۰۱ ق م در این شهر بانجام رسید.

(Seleucus Nicators ۳۱۲ تا ۲۸۱ ق م) و جانشینان او در آمد. سلوکیان سلسله‌ای در ایران تشکیل دادند که آغاز آن به سال ۳۱۲ ق م در شهر سلوکیه (شهری که بوسیله سلوکوس اول و در نزدیک دجله ساخته شد) و پایان آن به سال ۶۳ ق م در شهر انطاکیه که آن هم بوسیله سلوکوس اول ایجاد شده بود، و بوسیله نیروهای رومی به فرماندهی پمپی^۱ پرکنسول سنای روم انجام گرفت. اما این سرانجام سیاسی ایشان، پس از تحت فشار قرار گرفتن توسط دو نیروی پارت در شرق و روم تازه به دوران رسیده در غرب بود و مبارزات ایرانیان (پارتیان) علیه فرهنگ و سلطه سلوکیان از مدتها قبل از آن به سال ۲۵۵ ق م توسط دو برادر دامدار از اهالی هیرکانیا (ناحیه‌ای در شرق ایران) و از مجموعه قبایل (پیرنی)^۲ و در سرزمین پارت شروع شد و این مبارزه علی‌رغم برتری‌های نظامی سلوکیان، بعلت آمادگی فرهنگی ایرانیان برای مبارزه‌ای مستمر و پی‌گیر، سرانجام به نتیجه رسید و دولت پارت پدید آمد و سازمان یافت و مبارزاتی پرشور علیه سلطه بیگانه انجام گرفت که به راستی برخی بهت‌انگیز و درخور توجهی بیش از آنچه بود، میباشد. دولت پارت سرانجام موفق شد در زمان مهرداد اول (۱۳۷-۱۷۱) ق م، دولت سلوکی را

- ۱- پمپی یکی از سه سردار مشهور روم در تریوم ویرای Cneuis Pompee-1
اول - او سرانجام بوسیله ژولیوس سزار یکی دیگر از اعضای سه‌گانه تریوم ویرای تحت تعقیب قرار گرفت و به سال ۴۹ ق م در مصر کشته شد.
- ۲- پرنی، مجموعه قبایلی که در شرق ایران - جنوب خراسان فعلی 2-Prani
و در زمین پارت می‌زیستند و به شغل دامداری مشغول بودند و از لحاظ تیره به قبایل سگایی (داهه) وابسته بودند.

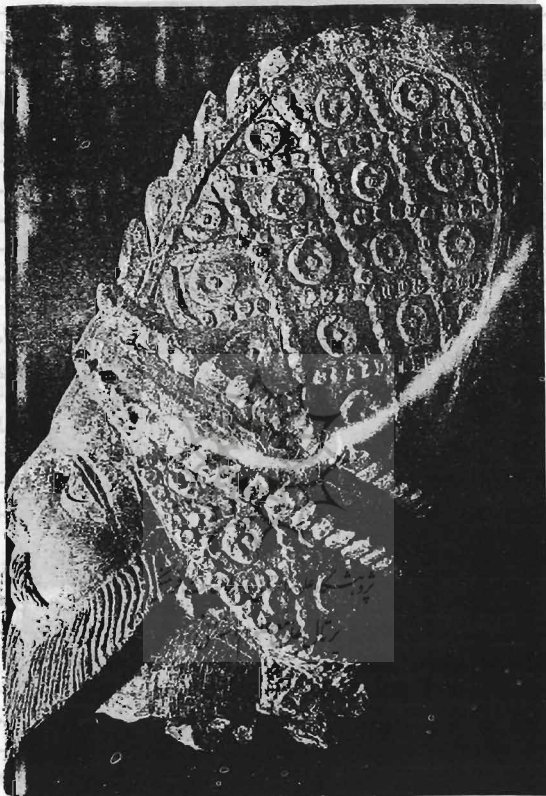
۳- مهرداد اول، اشک ششم اشکانی، در مورد زمان سلطنت این پادشاه عقاید متفاوتی ابراز شده رجوع شود به جلد دوم تاریخ ایران باستان، تألیف مشیرالدوله پیرنیا صفحه ۲۲۳۱ و کتاب " پارتی یا پهلوانان قدیم " تألیف دکتر مشکور. جلد اول صفحه ۱۲۸ که هر دو مولف سلطنت مهرداد اول را از (۱۷۴ تا ۱۳۶ ق م) ذکر کرده‌اند، همچنین در تاریخ ایران باستان مشیرالدوله در جای دیگر در جلد سوم ص ۲۱۱۵، سلطنت مهرداد اول را (۱۷۱ تا ۱۳۸ ق م) ذکر می‌کند. (نیلسون دو بوآز) در کتاب تاریخ سیاسی پارت - ترجمه فارسی علی‌اصغر حکمت در صفحات ۴۰ و ۲۴۴، سلطنت مهرداد اول را (۱۷۱ تا ۱۳۸) ق م و (۱۷۱ تا ۱۳۸ یا ۱۳۷ ق م) ذکر می‌کند و در نتیجه آنکه سال سلطنت مهرداد اول در ماخذ موجود مفشوش است.

کشت دهن و غیر ملوک را که در آن زمان به حکایت می‌نویسند و در آن زمان که...

مجسمه بت شاهزاده بلغرتی از برنز قرن ۲ قبل از میلاد

3) Seleucus Nicator ۳۱۲ تا ۲۸۱ ق م از خاندان ساسانیان از نژاد اسکندر

ق م و ۱۳۸۵۱۲۱ صورت حجاری یکی از پادشاهان پارت قرن ۲ میلادی

اول در مغان موجود نشود است.

شکست دهد و شهر سلوکیه را تسخیر و به حکومت رسمی قریب هشتاد ساله آنان در ایران مرکزی پایان دهد. (سال ۱۴۱ ق م) اگرچه پس از این شکست، سلوکیان همچنان بر قسمت‌هایی از سوریه، شامات و تا حدود فلسطینی تسلط داشتند، اما عمر سیاسی آنان در ایران به پایان رسید و بعدها نیز طی مبارزاتی که علیه اشکانیان به انجام رسانید و در اکثر آنها ناموفق و بعضاً "سرافکننده از کار درآمدند سرانجام چنانکه گذشت این دولت مابین دو سازمان بزرگ نظامی (روم و ایران پارتی) به شدت تحت فشار قرار گرفت و در سال ۶۴ ق م بوسیله پمپی (پمپی Pompee) از پای درآمد. بدین ترتیب، دولتی^۱ در ایران پا گرفت که اگرچه در تاریخ این سرزمین بسیار گمنام باقی ماند و حتی شخصیت اصلی چون فردوسی، هنگامی که از آنان یاد می‌کند با تاسف اظهار می‌دارد که:

"از ایشان به جز نام نشنیده‌ام نه در نامه خسروان دیده‌ام."

مع هذا، نقاط درخشانی از مبارزه علیه استعمار، تمایل به استقلال، اعمال شیوه‌های بسیار تازه‌ای از حکومت و سیاست و ساختارهای جدیدی از معیارهای نظامی (پارتیزانی)^۱ را به جهان هدیه کرد و سالیانی دراز در مقابل قدرتمندترین قوای نظامی جهان، یعنی دولت روم بزرگ، پایداری نمود و در زمانی خاص، چنان آوازه‌ای در سرکوب متجاوزین رومی از خود در جهان درآفکند که قرن‌ها پس از آن، از دشت حران (آوردگاه و قتلگاه سردار پر غرور روم مارکوس لیسینیوس کراسوس و پسرش، پوبلیوس کراسوس) تا جاده پیرآوازه و با اهمیت ابریشم به گوش می‌رسید. دولت پارت که به جهت انتساب به (ارشک) بنیانگذار آن، اشکانیان نیز خوانده شده است، به مدت ۴۷۵ سال بر ایران حکومت نمود و با آن که طولانی‌ترین دوران حیات سیاسی ایران را در ادوار مختلف تاریخ شامل می‌شود اما بنا حق در سایه عظمت دو دولت ماقبل و مابعد خود - هخامنشی و ساسانی - بسیاری از حقوق خویش را از دست داده است، در حالی که با یک نگرش درست به سیر سیاسی - اجتماعی و تحولات فرهنگی این عصر از تاریخ ایران به سادگی می‌توان دریافت که از بسیاری جهات، دولت اشکانی، با شرایط و تحولات و سرانجام

۱- پارتیزانی - به شیوه‌های جنگ گریز نیروهای پارت در برابر Partizani - 1- لژیون‌های رومی اطلاق می‌شد. این واژه به نیروهای چریک اطلاق گردید.

2- M. Licinius Crassus, Publius Crassus

دو عصر فوق‌الذکر نه تنها متفاوت بلکه مغایر است. کافی است بیادآوریم، کورش هخامنشی و اردشیر ساسانی - بنیانگذاران دولت‌های هخامنشی و ساسانی - هر دو میراث منظم و تکامل یافته و پای‌گرفته در سازمان دولت‌های اسلاف خویش را به ارث بردند.

کورش، پادشاهی ماد را که خود عصر نوینی از تحولات مدنی و سیاسی پای گرفته در تمدنهای قدیم آشور، عیلام و بابل بود راقبضه کرد و آن را گسترش داد و با تحمل رنج‌های فراوان که عاقبت به مرگ وی در (ماساژت)^۱ انجامید، امپراتوری عظیم هخامنشی را بر شالوده تمدنهای قدیم می‌ریخت و اردشیر بابکان نیز میراث خوار تمدن نیرومند هخامنش در عصر فرهنگ یونانی سلوکی و دوره تکامل طولانی فرهنگ و تمدن عصر اشکانی بود که خود از سویی برآیند و نتیجه طبیعی تکامل مدنیت در این سرزمین و از طرفی با تمدن چین و هند و اروپا، در جیحون و سند و مدیترانه پهلو می‌زد.

بنابراین هر دو موسس، گرچه فرمانروایی موفق بودند و نظم نوینی را بر پایه‌های مدنیت قدیم پی‌ریختند، اما نیاز چندانی در پدیدآوردن ساختارهای جدید اجتماعی نداشتند بلکه بیشتر به گسترش آرمان‌مندی ترسیم خطوط جدید توسعه و فرهنگ بنیادهای گذشته پرداختند. در صورتی‌که به سال ۲۵۰ ق م، هنگامی که ارشکو تیرداد، نهضت ملی ایرانیان را در شرق پایه‌گذاری نمودند، از ایران و ایرانی نشانی نبود.

زبان، فرهنگ، تاریخ، مقدسات و عظمت گذشته ایران به شدت افسرده و تقریباً از یاد رفته بود و توجه بسیار سلوکیان در تخریب بنیادهای گذشته ایران و تبدیل آن به یک مستعمره (کلنی) درجه دوم از اتباع یونانی و بردگان ایرانی (کاتوئیکیا)^۲، بلندترین گامهای انهدام فرهنگ گذشته و جایگزینی فرهنگ استعماری از دیدگاه

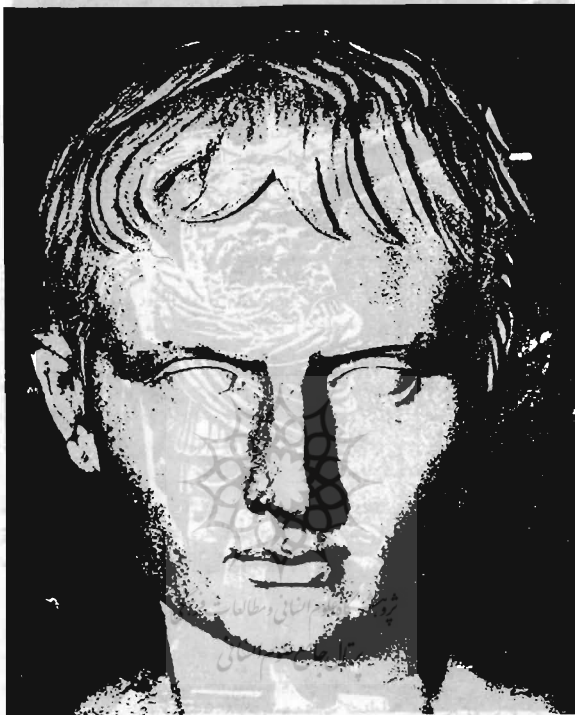
۱- ناحیه‌ای در شمال شرقی ایران امروز در کناره شرقی دریاچه آرال Masajete-1

۲- کاتوئیکیا: در اراضی شاهی عصر سلوکیان کلنی‌های نظامی (کاتوئیکیا) Katoikya-2

مستقر گشتند. به افراد این کلنی‌ها قطعات زمین یا سهمیه ارضی داده می‌شد که به آن (کلر) Cler می‌گفتند و فالانژهای یونانی که اساس ارتش سلوکی را تشکیل می‌داد از این افراد بوجود می‌آمد.

رجوع شود به کتاب اشکانیان تألیف دیاکونو - ترجمه کریم کشاورز ۱۹

فصلنامه علمی و پژوهشی دانش‌های انسانی، شماره اول، زمستان ۱۳۸۶، شماره ۱، صفحه ۱۲۱-۱۲۰

۱- تئا موزا = موزا یورانیا جوان

1- Thea Musa = Mousa Urania جوان

در عصر نروالذکر نه تنها تفاوت بلکه بقا است. کار است بیاد آوریم. کیستوری

به آن (کلر) Clar می‌گفتند. آوگوستوس امپراطور، اساس ارتش ملیونستی را
 تشکیل می‌داد از این افراد برآمد
 از ویلای لیویا در پرمیا پورنا
 و اینکان، رم
 رجوع نمود به کتب اشکانیان تا این که در جمعه کریم کشاورز ۱۲

فاتحان مقدونی - یونانی بود. بنابراین ارزش و عظمت پارتیان از این جا آغاز می شود که آنان برخلاف کوروش و اردشیر، ایران آبادی را بدست نیاوردند تا آن را آبادتر کنند، بلکه آنان زمانی جنبش وطن خواهی خویش را آغاز نمودند که از وطن نه نامی بود و نه نشانی و نه حوصله باز آفرینی مجددی.

در مقاله کوتاهی که از نظر بلند دانش پژوهان می گذرد، سعی شده است اهمیت این دوره و تاثیر ایران پارتی را در نیمه قرن اول قبل از میلاد و واکنش های سیاسی امپراتوری روم را در تخریب بنیادهای نظام اشکانی که آرمان این دولت بود و تاثیر ویرانگر خود را در نیمه اول قرن اول میلادی نشان داد بیان شود. چه گاهی بد نظر می رسد با نگاهی به گذشته می توان سلامت آینده را تضمین نمود.

آغاز قدرت مشترک موزا - فرهادک (۲ ق م تا ۴ میلادی)

در سال ۲ ق م (شاه آموزا. اورینا)^۱ آخرین قدم را به منظور تأمین تاج و تخت اشکانی برای فرزندش (فراتاسس = فرهادک) برداشت و همانگونه که گذشت، فرهاد چهارم، که در آن زمان به سن کهنوت رسیده بود با زهر هلاک شد. (الف) مرحوم پیرنیا می نویسد: "پس از آن که زن رومی فرهاد، پسران فرهاد را از دربار دور کرد، فرهادک یگانه معاون فرهاد در اداره مملکت گردید و پدرش از جهت نفوذ موزا، او را به قدر کافی مورد توجه قرار داد به طوری که همه فرهادک را ولیعهد می دانستند، لکن فرهادک تصور کرد که ممکن است پدرش چندین سال دیگر زنده بماند و در این مدت بر او تغییر رای حاصل شود و برادرانش نیز برضد او دسیسه بنمایند. بنابراین نخواست منتظر مرگ طبیعی پدر شود و با مادر خود زهری تهیه کردند و به پدر خورانید (ب). آن گاه مادر و فرزند بلامنازع به سلطنت نشستند (۲ ق م). حکومت روم، جلوس فرهاد پنجم را به تخت سلطنت پارت تأیید کرد به شرطی که از اهداف خود در ارمنستان صرف نظر کند. (ج) بدین ترتیب شاهد دوره های خونین از تاریخ ایران هستیم، زیرا ارد اشک سیزدهم با پدرکشی به سلطنت نشست، فرهاد چهارم پدرش ارد را کشت و فرهاد پنجم، فرهاد چهارم را از بین برد و این سومین نسلی بود که با پدرکشی بر تخت سلطنت می نشست. (د)

1- Thea Musa = Mousa Urania

مسئله ارمنستان و سلطنت فرهادک

پادشاه تازه (فرهاد پنجم) که نخستین سکه او تاریخ ۱۲ ماه مه سال دوم قبل از میلاد مسیح را دارد در آئین مملکت‌داری، برخلاف پدر سستی و نرمی در پیش گرفت. در این زمان آرامند علیه پادشاه دست نشانده روم در ارمنستان به نام آرتاواسدس^۱ شورش کردند و او با این قیام از کشور رانده شد و تیگران چهارم، که مورد توجه پارتها بود بر تخت سلطنت ارمنستان نشست. اوگوستوس، نوه خود گایوس سزار^۲ را به سوریه فرستاد تا به اوضاع شوش سروسامانی دهد اما کار به جنگ نکشید و آن‌گاه گایوس سزار و فرهادک در یکی از جزایر فرات ملاقات نمودند و توافق شد فرهادک از هرگونه ادعایی نسبت به ارمنستان صرف‌نظر کند و برادرانش هم‌چنان به عنوان گروگان در روم بسر برند (ه). همچنان که گذشت روابط دوستانه بین پارت و روم آغاز سلطنت فرهادک برقرار بود و اگر تغییر سلطنت در ارمنستان باعث کودورت بین فرهادک و رومیها نگردیده بود، این وحدت پایدار می‌ماند، اما قیام ارمنی‌ها و حمایت فرهادک از تیگران که به اتفاق آراء شاه ارمنستان شده بود این اختلاف را بوجود آورد (و). دیاکونو می‌نویسد "تنها کشور شرقی که رومیان در آن سیاستی فعال را تعقیب می‌کردند، ارمنستان بود. کشور مذکور از نظرگاه ایشان بسیار مهم بود و نمی‌توانستند اجازه دهند تا پارتیان نفوذ خویش را در آن سرزمین بسط دهند کوششی که فرهاد پنجم به عمل آورد تا رومیان را از مداخله در امور ارمنستان بازدارد به نتیجه‌ای نرسید ولی روم و پارت (بویژه پارت) برای یک جنگ بزرگ آمادگی نداشتند و منازعه از راه آشتی فیصله پذیرفت. (ز) پارت از ادعای خود برای ارمنستان صرف‌نظر کرد و بی‌تردید این موضوع در داخل پارت نارضایتی‌های فراوانی بوجود آورد که بعدها به همراه مشکلات دیگر مستقیماً متوجه فرهادک گردید. در سال دوم میلادی فرهادک با مادر خود موزا ازدواج کرد. این عمل که نزد یونانیان و رومیان بسیار ناپسند بود نشان می‌دهد که در عقاید مذهبی

1- Artavasdes

۲- گایوس سزار نواده دختری قیصر از فرزندش یولیا.

گایوس امید قیصر اوگوستوس بود که به جانشینی او انتخاب شود اما گایوس در نبردگاهی در ارمنستان به سال ۴ میلادی کشته شد. ر. ک. ویل دورانت - قیصر و مسیح - ص ۲۷۲.

زرتشتی مردم ایران در آن زمان تغییرات عمده‌ای به‌ظهور پیوسته‌است، زیرا رسم ازدواج با نزدیکان که تا آن زمان فقط محدود به مغان بوده‌است^۱، ظاهرًا در آن وقت عمومیت یافته، همچنین رسم دفن کالبد اموات در دخمه‌های سنگی نیز متروک شده و طریقه عرضه‌کردن اجساد به هوا و آفتاب و ریختن استخوانها در چاله‌های سنگی (استودان)^۲ معمول شده‌بود. (ح)

از همان سال (سال دوم میلادی) تصاویر زن و شوهر توأم^۳ روی سکه‌ها دیده می‌شد. چنین ازدواجی که اوستاهم تجویز نموده‌است، بطور حتم باعث ناراحتی و عدم رضایت افراد ملت نشد، بلکه پا را از این هم می‌توان فراتر گذاشت و پیش‌بینی نمود که فرهادک با این اقدام می‌خواست‌است دل روحانیون متنغذ را بدست آورد، زیرا این پادشاه جوان، منفور ملت بود (مراد از ملت در اینجا نجیب‌زادگان اشکانی‌اند) (ط).

دیاکونو معتقد است موضوع این ازدواج حکایت از پیروزی زرتشتیگری در سرزمین پارت بر سایر مذاهب معمول داشته و دلیل دیگری است بر پدید آمدن واکنش و احساسات ضد یونانی در ایران. لازم است متذکر شویم که انتساب ازدواج با نزدیکترین محارم (ذوی‌القربی) - مادر و خواهر - منحصرًا به زرتشتیگری عصر پارتی درست نیست و چنان که می‌دانیم شاهان هخامنشی نیز با خویشان نزدیک خویش مزاجت می‌نمودند و این مطلب درست است که آن زمان و اندکی قبل از آن وفور نامهای زرتشتی در اسناد قرن اول قبل از میلاد مکتوف در (نسا)^۴ و به‌کار بستن گاهنامه زرتشتی در ایران مهم و روزافزون بوده‌است. اما با این حال ازدواج فرهاد پنجم با موزا به هیچ‌وجه دلیل بر آن نمی‌باشد و مقارن آن زمان این رسم که جنازه را طعمه‌ندان و پرندگان شکاری و لاشخورها سازند رواج داشته‌و این خود حاکی از بسط و توسعه کیش زرتشتیگری در امپراتوری پارت بوده‌است (ی).

به‌رحال ازدواج موزا و فرهادک را که وقوع آن محل تردید است عده‌ای مظهر

۱- این رسم ظاهراً در بین یونانیان هم رواج داشته‌است. آنتیوکوس دوم ۲۶۱-۲۴۷

ق م با خواهر خود (لائودیگا) ازدواج نمود و حاصل این ازدواج سلوکوس دوم

(کالی نیکوس) می‌باشد. ن ک به اشکانیان اثر- دیاکونو - ترجمه کریم کشاورز ص ۳۲

۲- استودان - چاله‌های سنگی در مرکز دخمه‌های زرتشتیان، جایگاه استخوان‌های

مردگان .

تعلیلات زرتشتی خاندان اشک در این ایام شمرده‌اند، اما نه این رسم اختصاص به آئین زرتشت دارد و نه زرتشتی بودن فرهادک و مادرش را هیچ برگه‌ای می‌توانند تأیید کند (ک).

بهمر صورت و براساس آنچه گذشت وقایع دوران کوتاه حکومت فرهادک، بسیار مبهم و ناروشن است. ازدواج او با مادرش، تحول اجتماعی آئین زرتشت، تأثیر مناسبات سیاسی و اهداف توسعه‌گرانروم در ایران و انعطاف کلی فرهادک به جز یک مورد و آن هم موضوع ارمنستان که سرانجام به اوگوست تسلیم شد، کشتن پسر دوربودن برادران او از ایران و سلطنت کوتاه و سرانجام مرموز او و مادرش همه می‌تواند شناخت این اشک را برای ما مشکل‌تر سازد.

دکتر زرین‌کوب می‌نویسد: "در هر حال وقتی فرهادک در آغاز سلطنت خویش از قیصر اوکتاویوس استرداد برادران را خواستار شد، جوابی که به درخواست او داده شد، نشان می‌دهد که قیصر به شاهزادگان پارت همچون وسیله‌ای برای تهدید پارت می‌نگرد و ترک مداخله خاندان ارشک را در کار ارمنستان وثیقه واقعی دوستی با ایران تلقی می‌کند. مع‌هذا قیصر اوکتاویوس کمی‌خواست وسیله تهدید فرهادرا از دست بدهد از استرداد شاهزادگان اشکانی که فرهادک آنها را احتمالاً " برای کشتن می‌خواست امتناع کرد و به‌رغم اصرار فرهادک در مساله ارمنستان هم به نوعی آماده اعمال خشونت شد، به‌طوری که پارت را از اندیشه مداخله منصرف ساخت و سبب تسلیم شدن فرهادک که در این امر حتی برای فرستاده قیصر مجلس ضیافت ترتیب داد و این کار سبب مزید کدورت نجای پارت شد و بالاخره شورش نجبا به سلطنت کوتاه او پایان داد و خود او معلوم نشد به روم گریخت و در آنجا در غربت و گمنامی مرد یا آن‌که در تختگاه خویش در طی شورش کشته شد." (ل)

قضاوت‌های تاریخی در مورد شخصیت فرهادک

دکتر مشکور می‌نویسد: "فرهادک در سال دوم ق م پس از کشتن پدر خود فرهاد چهارم به تخت نشست و چون نام ری (فرهادتک) بود او را فرهاد پنجم خواندند. مادر فرهاد کنیزکی رومی بود که ثاآ- موزا - اورانیانام داشت. موزا زبان لاتینی و یونانی نام رب‌النوع‌هایی بود که دختران زغوس^۱ یا ژوپیتر یعنی رب‌الارباب

روم می‌دانستند و این رب‌النوع‌ها هر یک مظاهر هنر یونان و روم قدیم را تشکیل می‌دادند". (م)

در لغت‌نامه دهخدا در باب فرهادک آمده‌است: "وی روی هم‌رفته پادشاهی نالایق و مشخصاً "عنصری فاسد بوده‌است، از لحاظ سیاست هم نخستین شاه ایمن دوره بود که در برابر رومیها از ابهت دولت پارت کاست و از مسئله ارمنستان صرف‌نظر نمود. واقعه مهم زمان او تولد حضرت عیسی "ع" بود." (ن)

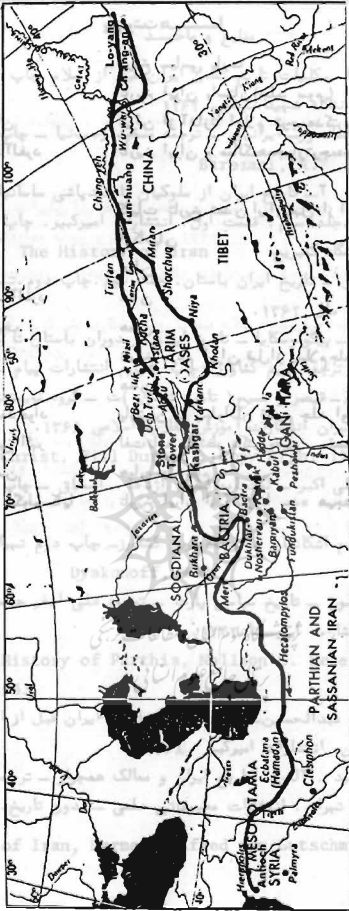
قضاوت مرحوم حسن پیرنیا (مشیرالدوله) در مورد فرهادک چنین است: "یکی از جهات ناراضمندی پارتیان از فرهادک این بود که از ارمنستان صرف‌نظر کرد، حال آن‌که در زمان مهرداد دوم^۱، دولت پارت نظر خاصی به این سرزمین داشت و می‌خواست آن را چون سنگری در مقابل روم، در تحت نفوذ خود نگهدارد و این موضوع وضع فرهادک را در ایران مشکل و بالاخره شورش برضد او روی داد و پس از زدوخورد مختصری او را از سلطنت خلع نموده و کشتند...".

در باب امور داخلی ایران در عهد فرهادک باید گفت که اوضاع دوره او به‌طور کلی خوب نبود، زیرا اولاً "بزرگان پارت می‌دانستند که او از حیث نژاد پست است، زیرا مادرش کنیزکی رومی است و مسئله دیگر پدرکشی فرهادک بود و بالاخره می‌گفتند که او با مادرش ارتباط دارد. همچنین از سکه‌های فرهادک چنین استنباط می‌شود که سلطنت او از سال دوم ق م تا سال چهارم میلادی بوده‌است و موخین هم غالباً، این سنوات را ذکر کرده‌اند، ولی باید گفت که مدت این سلطنت هم مانند سلطنت غالب شاهان اشکانی، کوتاه بوده و دقت در این دوره و شرایط کلی زمان او معلوم می‌دارد که او شاهی بود نالایق و فاسد. واقعه مهم زمان او تولد حضرت عیسی علیه‌السلام بوده‌است. (س).

نتیجه‌گیری

حکومت ضعیف فرهادک، تاثیر موزا بر شخصیت او، منغور بودنش در بین نجبای ایرانی (واسپوهرگان)، وضعیت او در برابر روم در قبال ارمنستان که سبب آرامش مرزهای استراتژیکی روم در شرق و تحکیم سیاست روم در برابر پارت می‌شود، روی هم‌رفته دوران حکومت او را دچار ضعفی آشکار نموده‌است. در مقابل این رهبری

بدون تکیه‌گاه اجتماعی و سیاسی که در پارت اعمال می‌شد، در روم اوگوستوس با قدرت، سیاست شرقی خویش را به سوی سلطه‌های بدون جنگ و خونریزی حداقل برای نیم قرن آینده مسیحی هدایت می‌کرد و پایه‌های آن را تحکیم می‌بخشید و یکی از مهم‌ترین اهداف این سیاست این بود که نخست مرز و بوم را با پارت مستحکم نماید و سپس تا آن اندازه که ممکن است این مرز را به سوی مشرق به پیش ببرد و در این میان، پراکندگی سیاسی که در ارمنستان و پارت حکمفرما بود و قدرت روابط عشیرتی و قبیله‌ای که به طفیل آن بعضی از خاندانهای بزرگ و متشخص ایرانی گهگاه در قدرت سلطنت شریک می‌شدند موجب آن شد که روم از این اوضاع نابسامان نهایت استفاده را بنماید و در این میان ارمنستان که به سبب اهمیت فوق‌العاده سوق‌الجیشی و یازرگانی، همواره موضوع نزاع میان روم و پارت بود از سلطه پارت - اراج گردید و به دنبال آن رویای تسخیر باکتریا (باختر) و هندوستان و تسلط برجاده پرّوازه ابریشم در مخیله قیصر روم پدیدار گردید و در نتیجه تاج و تخت پارت بازچه سیاست روم شد. اما این رویا هرگز به تحقق نرسید و در حد یک آرزوی محال باقی ماند و حتی در سده‌های بعدی روم به خاطر مرزی که در امتداد فرات باشد دست به مبارزه‌های جانفرسا زد ولی هر تشبثی که روم برای تحکیم موقعیت خویش در آن‌سوی دجله به عمل آورد با شکست و ناکامی روبرو شد، گرچه در مواردی استثنایی، لژیون‌های رومی بر خاک اصلی پارت نیز دست یافتند، (۱۶) اما هرگز نتوانستند آرزوهای قیصر را جامه عمل بپوشانند، هرچند شخصیت مرموز ناشناخته فرهادک و سرمایه‌گذارهای سیاسی "اوکتاویوس اوگوست" موفق شد در نیمه اول قرن اول میلادی، ایرانی‌بیشات و سیاسی وابسته به روم را بوجود آورد، مع‌هذا آرزوی تسلط بر میراث اسکندر به‌رغم رومیان برای همیشه در حد یک رویا باقی‌ماند.

شاهراه تاربخي از درياي چين تا درياي روم معروف به «جاده ابريشم»

اقتباس از کتاب پرورشور کريشمان

پی‌نوشت ها

۱۲۵ص	تاریخ سیاسی پارت	۱-دوبواز
۲۳۸۶ص	تاریخ ایران باستان (جلد سوم)	۲- پیرنیا - حسن
۱۶۴ص	ایران از آغاز تا اسلام ترجمه دکتر معین	۳- گیرشمن - رمان
۱۷۷ص	تاریخ ایران و ممالک همجوار ترجمه جهاننداری	۴- فن‌گوتشمید - آلفرد
۱۷۸ص		۵- همان
۱۱۹ص	کلیات تاریخ تمدن ایران قبل از اسلام	۶- بیات
۹۷ص	اشکانیان	۷- م. م. دیاکونوف
۱۲۷ص	همان	۸- دوبواز
۱۷۸ص	همان	۹- فن‌گوتشمید - آلفرد
۹۹ص	همان	۱۰- م. م. دیاکونوف
۳۷۳ص	تاریخ مردم ایران قبل از اسلام جلد اول	۱۱- زرین‌کوب
۳۷۴ص	همان	۱۲- زرین‌کوب
۲۹۱ص	پارتیان یا پهلوانان قدیم جلد اول	۱۳- مشکور - محمدجواد
	لغت‌نامه زبیرنظر دکتر معین - قسمت ازدها	۱۴- دهخدا - علی اکبر
۲۳۹ و ۲۳۹۱ص	همان جلد سوم	۱۵- پیرنیا - حسن
۵۲۰۵۳ص	تاریخ ایران از آغاز تا سده هیجدهم	۱۶- پتروشفسکی - پیگولوسکایا

منابع و ماخذ

- الف) بیات، عزیزا. کلیات تاریخ تمدن ایران قبل از اسلام. چاپ اول - تهران - انتشارات دانشگاه شهید بهشتی. ۱۳۶۲
- ب) باوزانی، الساندور - ایرانیان - ترجمه مسعود رجب‌نیا - چاپ اول - انتشارات روزبهان. A. Barezani.
- ج) بویل، جی. آ. - تاریخ ایران از سلوکیان تا فردیاشی ساسانیان. ترجمه حسن انوشه. جلد سوم. قسمت اول. انتشارات امیرکبیر. چاپ اول. سال ۱۳۶۸.
- پژوهش دانشگاه کمبریج
The History of Iran
- د) پیرنیا، حسن - تاریخ ایران باستان. جلد سوم. چاپ دوم. تهران. انتشارات دنیای کتاب سال ۱۳۶۲.
- ه) پطروشفسکی - پیگولوسکیا - تاریخ ایران از دوران باستان تا پایان سده هیجدهم - ترجمه کریم کشاورز. چاپ چهارم انتشارات پیام - ۱۳۵۴
- و) دورانت، ویل - قیصر و مسیح (تاریخ تمدن) - گروه نویسندگان. جلد سوم. چاپ اول تهران انتشارات آموزش انقلاب اسلامی ۱۳۶۶.
- Caesar and Christ. Will Durant. Copy Right 1944.
- ز) دهخدا، علی اکبر - لغت‌نامه قسمت ازدها - اسحاق - چاپ تهران. گلشن ۱۳۳۰.
- ح) دیاکونوف، م. م. اشکانیان - ترجمه کریم کشاورز - چاپ دوم تهران انتشارات پیام سال ۱۳۵۱. Dyakonoff, M.M.
- ط) دیوبوآز، نیلسون - تاریخ سیاسی پارت - ترجمه علی اصغر حکمت - چاپ اول - تهران. انتشارات ابن‌سینا ۱۳۴۲.
- A Political History of Parthia, Nellson C. Debevoise
Copyright, 1933.
- ی) زرین کوب، عبدالحسین - تاریخ مردم ایران (ایران قبل از اسلام). چاپ دوم. تهران. انتشارات امیرکبیر ۱۳۶۸.
- ک) فن‌گوت اشمید، آلفرد. تاریخ ایران و ممالک همجوار - ترجمه مسعود رجب‌نیا - چاپ اول. تهران. انتشارات مطبوعاتی علمی - بدون تاریخ.
- The History of Iran, Hermann Alfred von Gutschmid